TÜRK KÜLTÜRÜNDE "KAVAKTAN İNEN GELİN" MOTİFİ

The Bride Climbing down the Holy Poplar in Turkish Culture

Pervin ERGUN*

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: İnanışlar ve mitolojik tasavvurlar, geçiş dönemlerine özgü inanış ve uygulamaların anlamlandırılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, Türk düğün geleneğindeki gelin merkezli inanış ve uygulamaların anlamlandırılması ve gelinin sahip olduğu kutun kaynaklarının ortaya konulabilmesi için mitolojik tasavvurlara başvurulması gereklidir. Gelinin sahip olduğu kutta Tanrı, gök ve kutsal kavak ağacının önemli bir katkısı vardır.

Araştırmanın Amacı: Gelinin Türk kültüründeki mitolojik kökenlerini ve kutsallığını ortaya koymak, günümüzdeki gelin merkezli evlilik uygulamalarının çoklukla gelinle ilgili mitolojik tasavvur ve eylemlerin tekrarı anlamına geldiğini tespit etmek.

Veri Kaynakları: Konuyla ilgili yazılı ve sözlü kaynaklar, maddi kültür ürünleri.

Ana Tartışma: Gelinin Tanrı kutu taşıyan kavak ağacından indiği inancının yansımaları günümüzde de görülmekte midir? Geleneksel kültürden ve mitolojiden gelen güzelliklerin modernize edilmesi, "Umay Ana" ve kaynanadan geline geçen kutu geri getirebilir mi?

Sonuçlar: Kültürel genetik kodlarımıza işlenmiş olan inanç kalıntıları kültür değişmelerine, dejenerasyona, kıymet bilmemeye rağmen yaşamaya devam etmektedir. Günümüzdeki gelinle ilgili inanış ve uygulamaların çoğu, mitolojik tefekkürümüzle doğrudan bağlantılıdır.

Gelinin Tanrı kutu taşıyan kavak ağacından indiği inancı, mitolojimizden geleneklerimize, oyunlarımıza yayılmıştır ve bugün yaşamaya devam etmektedir.

Geleneksel kültürümüzden ve mitolojimizden getirdiğimiz güzellikleri modernize ederek yeniden canlandırmak, sevdirmek, bilinçlendirmek, "Umay Ana"mızdan beri süregelen ve kaynanadan geline geçen kutu geri getirebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gelin, kavak, mitoloji, Türk kültürü.

ABSTRACT

Bases of Research: Beliefs and mythologic envisions have an important place to give meaning to particular beliefs and applications of transition periods. In this context, It is necessary to appeal mythologic envisions to give meaning to applications and bride centered beliefs in Turkish wedding tradition, it is also necessary to reveal the resources of "kut" that bride possesses. God, sky and holy poplar tree have important contribution in "kut" which bride possesses.

Purpose of Research: To reveal the holyness and mythologic roots of bride in Turkish culture, to determine our present day bride-centered applications are mostly repetitions of acts and mythologic envisions about bride .

Source of Data: Verbal and written sources about the issue, corporeal cultural products.

Main Discussion: Are the reflections of the belief in which the bride climbs down the holy poplar tree which carries "kut" of God be seen in our present day? Can modernizing of the beuties of mythology and traditional culture bring the "kut" back which passes from "Umay Ana" and mother in law to bride?

Results: The remains of beliefs which were coded to our cultural genes are still alive despite cultural changes, degenerations and being thought little of. Our present day, most of bride beliefs and applications are directly linked to our mythologic contemplation.

The belief of bride climbing down the holy poplar tree which carries (includes) holy "kut" of God is spread to our mythology to traditions and our folk plays and it is still alive on our present day.

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Resurrecting, endearing and raising awareness of the beauties we get from our mythology and traditional culture by modernising them will bring back the "kut" which continues from our "Umay Ana" and passes from mother-in law to bride.

Key Words: Bride, poplar, mythology, Turkish culture.

1. GİRİŞ

Türk mitolojisinde üç âlemi (cennet-orta dünya-cehennem) birleştiren hayat ağacı, kültür halkalarımızı birbirine bağlayan temel motiflerden biridir. Hayat ağacı, yeryüzünde pek çok ağaç tarafından sembolize edilmektedir. Bu ağaçlardan biri, halk arasında çınar karşılığında kullanılan kavaktır. Türk kültüründe kavak ağacının pek çok fonksiyonu vardır.[1] Bu yazıda, mitlerden başlayarak günümüz geleneklerine kadar yaşamaya devam eden "kavaktan inen gelin" motifinin izlerini yakalamaya çalışacağız.

2. TANRI KATINDAN KAVAK VASITASIYLA İNEN GELİNLER

Türk kültüründe gökten inen her şeyin cennetten geldiği, Tanrı tarafından gönderildiği için kutlu olduğu kabul edilir. Yeni yuva, yeni ocak, yeni ev kurulurken "kutlu olsun" dilekleri dilenir. Yeni evlenen çift, eşyaları ile birlikte kutludur. "Göğe zıplama, göğe atma", tahta çıkma törenlerinde olduğu gibi, Tanrı'nın kutunu sağlamak için düğünde, damada uygulanan pratiklerdendir. Damadın göğe çıkması gibi, gelin de gökten, cennetten gelerek eve dayak olur. Damadın ailesine yeni gelin ile ilgili olarak "uğurlu, kademli olsun" dilekleri dilenir. Bugün olumsuz anlam sezilen "başı göğe ermek" deyimi mitolojik dünyamıza ait, olumlu anlam içeren bir sözdür ve yeni evliler için kullanılmaya devam etmektedir.

Gelinin Tanrı kutu taşıyan kavak ağacından indiği inancı mitolojimizden geleneklerimize, oyunlarımıza yayılmıştır ve bugün yaşamaya devam etmektedir. Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarırken gökten bir gök ışık içinde alnında demir kazığa (kutup yıldızına) benzer beni olan bir kız iner.[2] Gülüşüyle Tanrı'yı güldüren, ağlayışıyla ağlatan bu kız, Oğuz Kağan'ın kutlu eşi olur (Sakaoğlu-Duymaz, 2002: 221). Manas'ın ulu hatunu Kanıkey'in rüyasında gördüğü evin ocağından büyüyen çınar ağacı, kaynanasını ve kayın babasını oğullarına kavuşturan kutlu yol olmuştur. Kanıkey'in gelini Ay Çörek'in, eşinin cennete kutlu göçünü gördüğü rüya, kavak ağacının yanında geçmektedir (Ögel, 1993: 514; Ögel, 1995: 475). Osman Bey'in rüyasında gördüğü çınar-kavak, Malhun Hatun'u sembolize eden ay ışığının gönlüne girmesinden sonra doğup büyümekte ve bütün âlemi kaplamaktadır.

Tanrı tarafından gönderilen kutlu kızların kavak ağacı ("dünya ağacı") vasıtasıyla yeryüzüne inmesi ile ilgili motif, Altay destanlarında karakteristiktir. Kutlu Altay'ın üstünde ak gökte oturan Teñeri Kağan'ın yetmiş dallı kutlu kavağın dibinde yaşayan, "bir yandan bakınca ay şekilli, öbür yanından bakınca güneş şekilli, altın sarı saçlı, kara gökkuşağı kaşlı Altın Tana, göğün kutlu kızı, kutlu bahadır Ak Tayçı'ya eş olmak üzere Ak Tayçı'nın atının terkisinde yeryüzüne iner (Dilek, 2002: 128).

Kavak ağacı, kutlu erkek kahramanlarda olduğu gibi, kadın kahramanlarda da mucizevî dönüşüm sembolüdür. Nar Tanesi (Ögel, 1995: 476), Üç Turunçlar

[1] Kavak ağacının Türk kültüründeki fonksiyonları için bk. Ergun, 2004: 216-223.

[2] Mitolojimizin kutlu ışık motifi, bugün geleneklerimizde yaşamaya devam etmektedir. Aydın'ın Kuyucak ilçesi düğünlerinde, gelin baba evinden aldığı gaz lambasını, akşamın alaca karanlığında vardığı yeni evine yaklaşınca arabada yakar; evine elinde tuttuğu lamba ile girer.

(Çetin, 1968), Üç Hıyarlar[3], Yumurta Güzeli[4], vb. masallarda kız, evleneceği kutlu kişiyle kavak ağacında iken karşılaşır, âşık olur. Kötü talihle, kız kuşa, kuş kavak ağacına, kavak ağacı beşiğe-tıkaca-iğneye-çiviye, sonra tekrar kıza dönüşerek muradına erer (Ergun, 2004: 221).

Kadının ve çocuğun kutu ile kavak arasında çok büyük ilgi vardır. Kavak, çocuk dileği için Tanrı'ya dilek dilenen kutlu mekân sembolüdür. Bir Çuvaş efsanesinde kavak ağacından kesilen daldan yontularak yapılan bebeğin canlanması anlatılır. Mucizevî dönüşümü sağladığı için kavak ağacı mutluluk sembolüdür (Salmin, 1994: 191).

Kavak ağacı, gelinle ilgili olarak bolluğun, bereketin, selametin ve esenliğin sembolüdür. Yakutlar arasında genellikle hanımlar tarafından kutlanan "Isıah" bayramında söylenen şarkı ve alkış ("algıs") larda yeşil otların büyümesi ve sekiz dallı yeşil kavak ağacının yetişmesinin kadınların taşıdığı kut ile ilgili olduğu belirtilir:

"Oy-li! Oy-li!

Bizim bastığımız yerden,

Yeşil otlar büyüsün, çocuklar!

Bizim gezdiğimiz yerlerden,

Sekiz dallı yeşil kavak

Yetişsin çocuklar! (Ergis, 1974: 166, vd.)

Kavaktan inen kız motifinin en tipik örneklerinden biri, Bamsı Beyrek'in Anadolu varyantı olan Akkavak Kızı masalıdır. Testisini kırdığı için ihtiyar nine, Bey Böyrek'e beddua eder: "Allah Çininin Çin memleketinde Akkavak güzelinin hışmından gidesin." (Sakaoğlu, 1998: 250, 319, 356, 380, 421) Allah Çininin Çin Memleketi, bir başka varyantta belirtilen Akkavak padişahlığı (Sakaoğlu, 1998: 281) yeryüzünden başka bir âlemdedir. Akkavak Kızı'na ulaşma yolu sihirlerle doludur; âdemoğlu oraya ulaşamaz. Ancak kutlu kişilerin, varlıkların ve duaların yardımıyla ulaşılabilir. Bey Böyrek'e kutlu atı Bengiboz yardım eder. Bengibozun verdiği yeşil çubuk, Bey Böyrek'in zor durumlarda imdadına yetişir Sakaoğlu, 1998: 251, 276). Akkavak Padişahının kızının ilk sınavı, atılan oku selvi ağcının başındaki zıkır[5] taşlı yüzüğün içinden geçirerek aşağı indirmektir. Bengiboz uçarak Bey Böyrek'i ulaşılması imkânsız olan ağacın başına çıkarır, yüzüğü aşağı indirmesini sağlar (Sakaoğlu, 1998: 300-301). Bengiboz Bey Böyrek'e Akkavak Kızı'nın hileleri ile ilgili sürekli akıl verir. Sihirli nar verilerek yapılacak olan güreş öncesi Bey Böyrek'e söyledikleri mitolojiktir:

Benim ağam beni çınara bağla

Bakmıyanı goğden inen on iki nara (Sakaoğlu, 1998: 253)

Bey Böyrek Bengiboz'un tavsiyesi ile güreş alanındaki iki çınardan birine atını bağlar, diğerine de Akkavak Kızı bağlar. Bey Böyrek atın telkinleriyle yarışı kazanır (Sakaoğlu, 1998: 253-254). Akkavak Kızı ile Bey Böyrek evlenmek için Oğuz eline atla uçarak gelirler. Masal burada henüz mutlu sona ulaşmaz. Bey Böyrek'i düşman elinde yedi yıl sürecek zindan macerası beklemektedir. Yedi yılın sonunda zindanın dışındaki bezirgânla konuşurken eşini tanıtış şekli mitolojiktir:

"Yiriñ menevşesi, göğün yıldızı,

Beñliboz emeği Gakgavak Gızı" (Sakaoğlu, 1998: 414)

[3] Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürünü Uygulama ve Araştırma Merkezi (SÜ, THKUAM), 359.
[4] SÜ, THKUAM, 769.
[5] Kadınların başparmaklarına taktıkları yüzük; sallantılı incili yüzük.

Bir başka varyantta, bezirgân başının Akkavak Kızı'nı sembolize eden benzetmesi, mitolojiktir:

"Babayın tahtı yıkıldı,

Anayın beli büküldü,

Fidan yaprakların döküldü,

Akkavak Güzeli'ni Kel Vezir'e verdik." (Sakaoğlu, 1998: 261)

Akkavak Kızı'nın Kel Vezir'in oğluyla evlendirilirken öne sürdüğü şart, geldiği yerin mitolojik karakterli olduğunu hatırlatmaktadır. Akkavak Kızı, "göğün yarı beline kadar uzun bir direk" diker. Direğin tepesine bir torba altın asar. Torbaya kim isabet ettirip yere düşürürse altınlar onun olacak; Akkavak Kızı da evlenmeyi kabul edecektir. Torbayı derviş kılığına giren Beyli Bebek'ten başkası düşüremez (Sakaoğlu, 1998: 426).

Bey Böyrek bazı varyantlarda Akkavak Kızı'nı kutlu ve sihirli kavakta bulur ve evlenir (Yalgın, 1977: 362).

"Kavaktan inen gelin" motifinin işlendiği bir başka güzel örnek olan "Hürü" masalında kavak ağacının fonksiyonu ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Hürü'nün saçları kavağın boyu kadardır ve ağaca bağlıdır. Aksakallı Hızır Hürü'ye İsm-i Azam'ı belletir. Bu duayla kavaktan inip çıkmayı öğrenen Hürü, Hızır tarafından verilen üç yaprağı, öldürülen üç çocuğunun mezarının başına koyar. Başka bir ulu ağaçtan kopardığı dalları çocuklarının mezarlarının başına diker. Çocuklar canlanır; Hürü, kocasına kavuşur.[6]

Bütün bu masallarda kavak, duayla yere yatıp kalkarak kızları yere indirir-kaldırır. Kimsenin tırmanamayacağı kadar büyük olan kutlu ve sihirli ağaçlar yalnızca kutlu kişilerle konuşur.[7]

Folklorda ve inançlarda üç âlem arasında geçişi sağlayan altın kazık-kutup yıldızı-kavak ağacı Tanrı'ya ulaşan kutlu yoldur. Bu yol, Tanrı'nın elçisi Utkuçı (Güler yüzle karşılayan) ile görüş yeridir (Sagalaev, 1991: 41). Altay Türk destanlarına yansıyan dünya modelinde cennette, gökte süt gölü bulunmaktadır. Gölün yanında hayat ağacını sembolize eden akağaç veya bazen kavak bulunmaktadır (Sagalaev, 1991: 60).

Çocukların ve kadınların koruyucu ruhu Umay Ana, yeryüzüne gönderilirken, yanında iki ağaç getirir (Radloff-Katanov, 1907: 552, 563; İnan, 1995: 64). Ural-Altay Türklerinin inancına göre kaynana-dünür, Tanrıça Umay'ın yerdeki temsilcisidir ve onun özel fonksiyonunu yerine getirir. Düğünde Umay gibi akağaç kabuğu üzerine boncuk ve sedef düğmelerle süslenmiş göğüslük-töreni kıyafeti giyer (Sagalaev, 1991: 83). Sibirya-Altay, Hakas bölgesinde düğünde kaynana, özel bir göğüslük olan "pogo"yu takar. "Pogo"nun üzerinde cennetten kuş suretinde yeryüzüne indiği hayal edilen Umay'ı sembolize eden kuş göğüs kafesi resmi çizilidir (Sagalaev, 1991: 108).

Anadolu Türk düğünlerinde göğüslük, mitolojik anlamını yitirmekle birlikte daha modernize edilerek kullanılmaya devam etmektedir (Ataman, 1992: 23, 139). Mitolojik anlam göğüslükten ziyade kuşlu taçlarla (Ataman, 1992: 23) ve başörtüsü oya motifleri ile sembolize edilmektedir. Geleneğe göre gelin kaynanaya belli motiflerle işlenmiş başörtüsü hediye eder. Bu örtüyü düğünde sadece kaynana kullanabilir. "Çınar"(Elazığ), "filize" (Konya) (Ek-1), "şimşir", "kaynana yazması"(Aydın) (Ek-2), "çakırdikeni" (İçel)[8], vb. adlarla anılan ve mitolojik

[6] SÜ, THKUAM, B/76, Konya-Hadim'den derlenmiştir.
[7] SÜ, THKUAM, B/76 ve diğer örnekler.
[8] Motif için bk. Türk Oyaları Kataloğu-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 59.

değeri olan bu oyalarda mutlaka açık yeşil-koyu yeşil ağaç veya yaprak motifleri bulunur. Çoğu oya motifi gibi kaynana yazması motiflerinin mitolojik anlamı bugün silikleşmiştir. Fakat hâlâ gelinin olmazsa olmaz düğün hediyelerinden birincisidir. Hediye edilmediği takdirde gelin-kaynana kavgalarının başlamasına sebep olabilir. Bugün Konya'da çeyiz evlerinin vitrinlerinin en güzel yerinde sergilenmeye devam eden "filize"nin, eskiden, hediye edilmediği takdirde, ayrılma sebebi olabildiğini duymuştum.

Türk töresine göre yeni gelinlerin konuşması hoş karşılanmaz. O, anlatmak istediklerini başına taktığı örtülerin motifleriyle ifade eder. İçel-Namrun yöresi dağ köylerinde yeni gelinin başına örttüğü örtünün yeşilin tonlarıyla yapılmış olması, evinden ve eşinden hoşnut olduğu anlamına gelir. Nikâhın ertesi günü okutulan geleneksel düğün mevlidi töreninde kaynana, gelinin hediye ettiği "çakırdikeni" oyalı örtüyü örter. Köylüler, bununla gelinin kaynanaya "Bana diken gibi batma" mesajı ilettiğini belirtmişlerdir (Onuk, 1985: 228).

Motiflerin mitolojik anlamları silikleşmiş, "çakırdikeni" oyasının anlamında olduğu gibi değişikliğe uğramaya başlamıştır. Oysa çakırdikeni mitolojimizde kut sembolüdür, ebediyet sembolüdür. Bugün Türk dünyasında pek çok kutsal mekânda çakırdikeni-dikenli çalı takdis edilmektedir. Çakırdikeni-dikenli çalı Yakutlarda bugün mitolojik kökene uygun olarak yaşamaktadır (Yıldırım, 2000: 418; Ergun, 2004: 323-324).

Gelin baba evinden ayrılmadan önce uygulanan geleneklerde ağaçla ilgili mitolojik ayrıntılar vardır. Kına yakılırken gelinin ağzından söylenen gelin okşama türküsünde, yakınları ve akrabalarının yanında, evin kutsalları ile vedalaşılır:

"Elimi yuduğum arklar

Belimi verdiğim dutlar

Silip süpürdüğüm yurtlar

İşte goyup gediyorum."(Şimşek, 2003: 24)

Gelinin eşyalarının kutlu olduğu ve cennetten-gökten gönderildiği kına türkülerinde belirtilir:

"Altın tas içinde kınam ezilsin

Gökyüzünde peştamalım süzülsün" (Csáki, 2001: 233)

1895'te N. F. Katanov tarafından Doğu Türkistan Tatarlarından derlenen düğün geleneklerinde söylenen türkü, yaratılıştan bu güne kutlu gelinleri anlatır. "Düğün Destanı" diyebileceğimiz bu türkü, gelin baba evinden çıkmadan önce, gelinin etrafını çevreleyen genç kızlar ve delikanlılar tarafından okunur. Destanda dünyanın, ilk insan olan Âdem'in, onunla evlenecek olan Havva'nın yaratılışı ve kutlu düğünleri anlatıldıktan sonra, İslam tarihinin ünlü aşklarından bahsedilir. Mitolojik tören tekrarlanarak kut sağlanmaya çalışılır. "Dolambaçlı yol", gelinin geliş yolculuğuna mitolojik bir anlam katar[9]:

"Acı acı ağlar gelin anası yar yar

Dolambaçlı yoldan bir kız geliyor yar yar" (Katanov, 2004: 37-38)

Metin And gelin okşama türkülerini düğünün kutsal dansları olarak nitelendirir (And, 1958: 18-20'den Gazimihal, 1991: 163). Hatay yöresinden derlenen türkünün sözleri kutlu yolculuğu çok canlı bir şekilde anlatılıyor:

"Haha gökte yıldız parlıyor.

Haha ağacın yaprakları sallanıyor.

[9] Türk düğünlerinde gelinin değişik yollardan götürülmesi geleneği türküye yansımıştır.

Haha Ayşe'nin düğünü var diye,

Haha yerde insan, gökte melek seviniyor (Gazimihal, 1991: 169).

Bir başka gelin okşama türküsünde gelinin kutlu mekândan geldikten sonraki dünya hayatı ile ilgili memnuniyetsizlik ifade eden sözleri dikkat çekicidir:

"Yazın yaylacıydım, güzün güzlekçi,

Şimdi oldum yâd ellere hizmetçi.

Yüce gavakdan düşdim oldım hışır,

Acap yalan dünya ne zaman ışır." (Karaman, 1995: 141)

Türkün dünya görüşünde dünya hayatı "beşikten ötesi gurbet" sözüyle ifade edilir. Gelin okşama türküsünde aynı düşünce gizlidir. Cennetten kopup geldikten sonraki dünya hayatı "hışır" kelimesi ile ifade edilmektedir. Yalan dünyanın ışıması ise gelinen yere geri dönmeyi, Hakk'a kavuşmayı sembolize etmektedir. Doğu Türkistan Tatarları, kutlu gelin türküsünde dünya hayatını "vahşi fundalık"a benzetirler:

"Yaşa yaşa biz düğün şarkılarına başladık yar yar,

Biz gülü –gelini- aldık ve vahşi fundalığa fırlattık yar yar." (Katanov, 1895: 434)

Düğünün her merhalesinde, gelinle ilgili pratiklerde, ağacın belli bir rolü vardır. Altaylılar gelini damadın evine atın üzerinde götürürler. Damadın arkadaşlarından iki kişi, gelinin sağını ve solunu akağaç dalına gerilmiş perde ile kapatırlar. Geline, gideceği yol ve damadın evi gösterilmez (Verbitsky, 1893: 102).

Gelin alayının karşılanışı da mitolojik sembollerle doludur. Altaylılar gelini evin dış sınırında karşılarlar. Yere batırılan akağaç (sırık) yanında iki tarafın uyguladığı çeşitli pratikler ve iki dünya arasında sınır geçişini sembolize eden zorunlu ritüel eylemler yaparlar (Sagalaev, 1991: 41). Anadolu'da "gelin karşılama" adıyla anılan bu pratikler gelinin kutsiyetini sembolize eder.

Gelin eve girmeden önce kaynananın koltuğunun altından geçirilir. Halk arasında bu uygulamanın "kaynananın sözünü dinlemesi için yapıldığı" söylenir. Bu tören aslında gelenekte evlat edinme yöntemidir (Şimşek, 2003: 29). Gelin kapıdan girerken oklava kırdırılır. Oklava acaba geliş yolunu mu sembolize eder? Değişik yollardan, yüzü duvaklı, etrafı sarılarak getirilen geline, -aynı zamanda dönüş yolunu sembolize eden- oklavayı geri dönmemesi için mi kırdırırlar?

Bütün bu törenlerden sonra, evinin kapısına getirilen gelinin eline, kapıya sürmesi için yeşil yaprak verilir. Uygulamanın, "eve bereket getirsin, geçimli ve yumuşak huylu olsun, yeni evine çabuk uyum sağlasın" diye yapıldığı söylenir (Şimşek, 2003: 29).

Mitolojik karakterli törenler, gelin eve girdikten sonra da devam eder. Akşamın alaca karanlığında yeni evine getirilen gelin, misafirlere ertesi gün, yani duvak günü gösterilir. Altay Türkleri gelini, misafirlere kayın ağaçları arasına gerilmiş olan perdeyi açarak gösterirler (Surazakov, 1975: 50; Özkan, 2002: 603). Kaynananın mitolojik fonksiyonu, asıl duvak günü ortaya çıkar. Düğün boyunca her günün bir sahibi vardır. Duvak, kaynananın günü olarak kabul edilir. O gün kaynana, yalnızca kendisi tarafından icra edilmesi zorunlu mitolojik oyununu oynar. Bu oyun aynı zamanda kaynananın onurudur.

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 23
Haziran 2010
ss.186-195

Aydın yöresinde oynanan kaynana oyununun figürleri, ağacın etrafını süzülerek dolanan kuşu-Umay'ı taklit eder gibidir. Çok zarif olan bu figürlerin dikkat çeken yönleri şunlardır: Kanat açmış gibi yarım daire şeklinde açılmış, çok

az hareket eden kollar; kolların üzerine kanat gibi açılan ve bağlanmadığı için sanki uçuyor izlenimi veren başörtüsü; kuşun yere konmak üzere iken yaptığı ayak sürüme işini andıran yere vurgu temasları… Erzurum yöresinde oynanan "Ben bir kavak olaydım" barı benzer mitolojik çağrışımlar yaratır. "Kadın barını yürütenler, kavağın rüzgârda salınıp titreyişi gibi" bir tablo çizerler (Gazimihal, 1991: 190-191).

Aydın yöresinde oynanan oyunun, figürleri gibi çalgı eşliğinde söylenen türkünün sözleri de mitolojiktir:

EĞİL KAVAĞIM EĞİL[10]

Eğil kavağım eğil, (A yârim aman)
Bu kavak bizim değil.
Hem allıca hem morluca,
Geliyor selvi boyluca.
Kavak benden uzun yok; (A yârim aman)
Dallarında gözüm yok.
Hem allıca hem morluca,
Geliyor selvi boyluca.
Ben yârimi küstürdüm; (A yârim aman)
Gel demeye yüzüm yok.
Hem allıca hem morluca,
Oynar boylu boyunca.
Kavak gölgesi serin, (A yârim aman)
Geliyor nazlı yârim.
Hem allıca hem morluca,
Oynar boylu boyunca.
Nazlı yârim gelince, (A yârim aman)
Hoş olur benim gönlüm.
Hem allıca hem morluca,
Oynar boylu boyunca.
Kavaktan gazal indi, (A yârim aman)
Dibine güzel indi.
Hem allıca hem morluca,
Geliyor selvi boyluca.[11]

[10] Türkünün bir varyantı TRT sanatçısı Makbule Kaya tarafından 07.12. 2004 tarihinde TRT Radyo-4'te "İstekleriniz Seçtiklerimiz" programında, bu çalışma için seslendirilmiştir. Bu vesileyle türküyü seslendiren TRT sanatçısı Makbule Kaya'ya teşekkür ediyorum. Tarafımca derlenen varyantla hem ezgi hem de söz yönünden farklılıklar bulunan türkünün sözleri şöyledir:

"Eğil kavağım eğil (Bi danem aman)
Bu gavak bizim değil
Yar üstüme yar sevmiş (Güzelim aman)
Sırça da barmağım değil.

Gabak dibini eşmeli (Bi danem aman)
Üstüne basıp geçmeli
Nazlı yârin önünden (Güzelim aman)
Sallana ballana geçmeli.

Gavakda guru dal var (Bi danem aman)
Ayakta mavi şalvar
Asker oldun gidiyon (Güzelim aman)
El aç Allah'a yalvar.

Umay anayı sembolize eden kaynana, mitolojik ritüelin tekrarında önemli bir rol üstlenir. Vaktiyle kendisinin aynı yöntemle üslendiği kutlu vazifeyi, evin yeni sahibi olan ve mitolojik yolculuğunu tamamlayan gelinine devreder. Duvak, soyun devamını temin eden bir nevi devir teslim töreni gibidir.

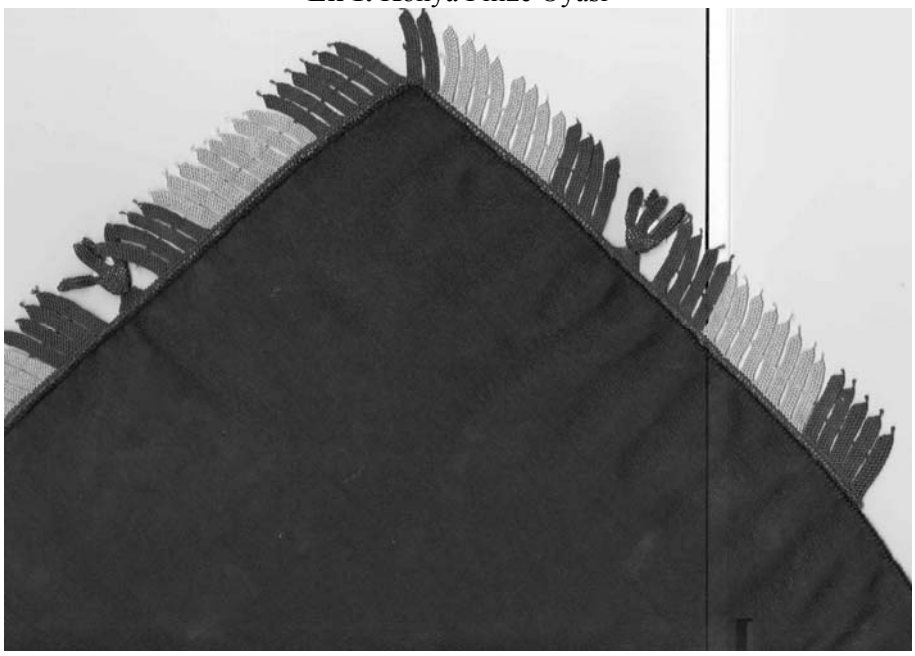
SONUÇ

Kültürel genetik kodlarımıza işlenmiş olan inanç kalıntıları kültür değişmelerine, dejenerasyona, kıymet bilmemeye rağmen yaşamaya devam etmektedir. Bütün bu söylenenler, kültürümüzü yaşatmakla ilgili problemimiz olmadığı anlamına gelmez. Çağımızın en büyük problemi ve hastalığı olan kültürel yabancılaşma, köklerimizle olan bağı hızla koparmaktadır. Kitle iletişim araçları başka kültürlerin yerleşmesini kolaylaştırmaktadır. Yukarıda verdiğimiz örneklerin, bugün eski önemlerini ve anlamlarını kaybetmeye başlamasının sebebi, kültürel yabancılaşmadır. Klasik oyunlarımız bugün daha çok ücra köylerde hayat bulabilmektedir. Çocukluğumun düğünlerinde tadını aldığım, büyülendiğim "Eğil kavağım eğil" türküsünü, bugün derlerken zorlandım. 20-25 yıl önce çok canlı olan geleneğin ve türkünün unutulmaya başladığı için bölük pörçük hatırlanması, acı vericidir.

Çocuk aklım, o düğünlerle ilgili bir hatıra daha saklıyor. Roman kökenli olan çalgıcılar "artık düz hava (yöresel oyunlar)[12] çalmak istemiyoruz; çeşit hava (Roman havaları) çalmak istiyoruz" diyorlardı. O zamandan beri düğünlerde "düz hava"ların çalınma oranı sürekli azaldı; çeşit havalarınki arttı… Gelin, kaynana, görümce ve misafirler, hep aynı "çeşit havalar" eşliğinde oynamaya başladılar. Düğünlerimizde Roman müziği ve figürleri etkili oldu. Düz havalar ve düz oyunlar (Türk oyun havaları ve oyun figürleri) zamana yenik düştü.

Geleneksel kültürümüzden ve mitolojimizden getirdiğimiz güzellikleri modernize ederek yeniden canlandırmak, sevdirmek, bilinçlendirmek, Umay anamızdan beri süregelen ve kaynanadan geline geçen kutu geri getirebilir kanaatindeyim.

Ek 1. Konya Filize Oyası

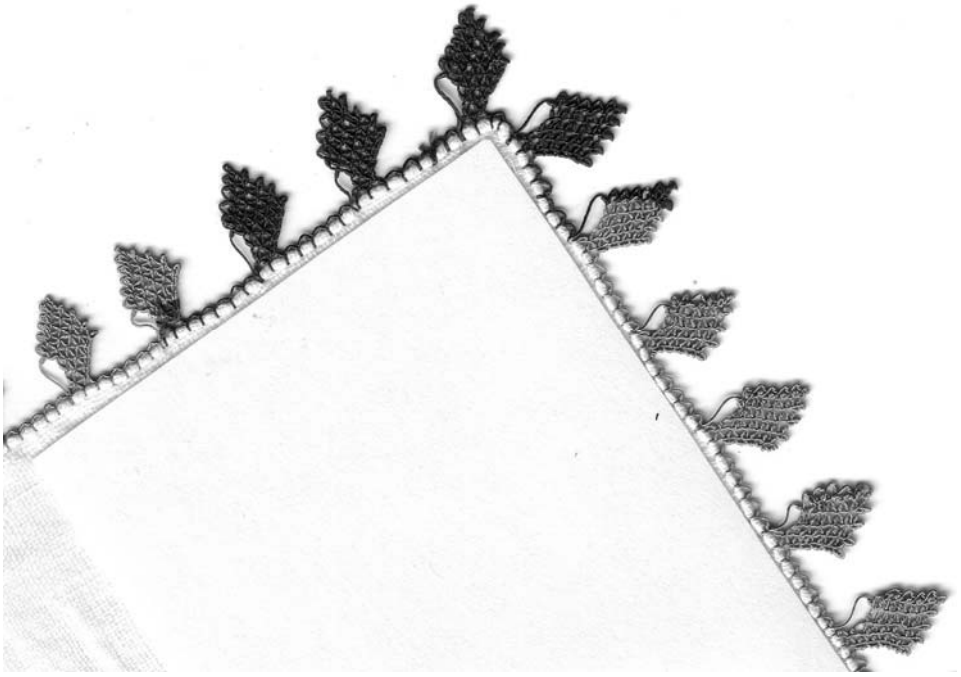

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 23
Haziran 2010
ss.186-195

[11] 20. 09. 2004 tarihinde, Aydın'ın Kuyucak ilçesinde Kadriye Özdemir (Kuyucak 1942, İlkokul) ve Emine Işıklı (Kuyucak 1967, lise)'dan derlenmiştir.

[12] Düz hava, düz oyunla ilgili bk. Gazimihal, 1991: 188.

Ek-2. Aydın Kaynana/Şimşir Oyası

KAYNAKÇA

AND, M.(1991). Düğünlerde kutsal danslar, *Forum*, 9 (107), Eylül 1958.

ATAMAN, Sadi Y.(1992),. *Eski türk düğünleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

CSÁKİ, E.(2001). Türk kültüründe ayrıntılar: Tuz. *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Kış 2001/20.

ÇETİN, N.(1968). Üç turunçlar, *TFA*, 11 (227), Haziran 1968.

DİLEK, İ.(2002). *Altay destanları-I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERGİS, G. U., (1974). *Oçerki po yakutskomu folkloru*, Nauka, Moskova.

ERGUN, P.(2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

GAZİMİHAL, Mahmut Ri(1991). *Türk halk oyunları kataloğu-l*, (hzl. Nail Tan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İNAN, A.(1995). *Tarihte ve bugün şamanizm*, 4. b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARAMAN, F.(1995). Sivas'ın Hafik ilçesi Çatpınar köyünden derlenen gelin ağıtları (Dilleri). *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KATANOV, N. F., (2004). Doğu Türkistan Tatarlarının Düğün Gelenekleri Hakkında", *Türk Kabileleri Arasında*, (çev. Attila Bağcı), Konya: Kömen Yayınları.

ONUK, T.(1985). İğne oyaları. *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Ankara.

ÖGEL, B.(1993). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)- l*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖGEL, B.(1995). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)- 2,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, F.(2002). Sibirya Türklerindeki geçiş törenleri, *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

RADLOFF, W.-N. F. Katanov, (1907). *Proben der volkslitteratur der türkischen stämme*, IX, St. Petersburg.

SAGALAEV, A. M., (1991). *Uralo-altayskaya mifologiya*, Novosibirsk.

SAKAOĞLU, S.(1998). *Dede korkut kitabı, incelemeler-derlemeler-aktarmalar-1*, Konya.

SAKAOĞLU, Saim-Ali D.(2002). *İslamiyet öncesi türk destanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

SALMİN, A.(1994). *Narodnaya obryadnost çuvaşey*, Çeboksarı.

SURAZAKOV, S., (1975). *Altay folklor*, Tuulu Altay: Altaydın Biçikter Çıgarar İzdatelsvozının Tuulı Altaydagı Bölügi.

ŞİMŞEK, Ş.(2003). Kadirli ve Sumbas (Osmaniye)'ta evlenme adetleri, *Osmaniye Folkloru ve Halk Kültürü Sempozyumu*, 4-5 Ocak 2003.

Türk oyaları kataloğu-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

VERBİTSKY, V. İ., (1893). *Altayskie inorodsı*, Moskova.

YALGIN, A. R.(1977). *Cenup'ta türkmen oymakları*, 2, Ankara.

YILDIRIM, H.(2000), *Ayıı üöreğe metni esasında saha türkçesinde isim*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yard. Doç. Dr. Pervin ERGUN

Lisans öğrenimini 1988 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nde tamamladı. Yüksek Lisans öğrenimini, 1993 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde; doktora öğrenimini ise 2003 yılında aynı yerde Türk halk edebiyatı alanında tamamlayan Yrd. Doç. Dr. Pervin Ergun, halen Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 23
Haziran 2010
ss.186-195